

режиму блокувати діяльність громадян [6, р.11-12] та обмежувати зростання критичної маси протестних настроїв у суспільстві

ЛІТЕРАТУРА

1. Тилли Ч. Демократия / Ч. Тилли. – М.: Ин-т общественного проектирования, 2007. – 263 с.
2. Carothers Th. The end of transition Paradigm [Електронний ресурс] / Th. Carothers // Journal of Democracy. – 2002. – Vol. 13. – No. 1. – P. 6-9. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/material/full/1/1749>.
3. Тилли Ч. Государственное ресурсоизвлечение и демократия / Ч. Тилли // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2007. – № 4. – С.38-49.
4. Фисун А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации / А. А. Фисун. – Х.: Константа. – 251 с.
5. Easter G. Preference for Presidentialism, Postcommunist Regime Change in Russia and the NIS / G. M. Easter // World Politics. – 1997. – Vol.49. – No 2. – P.184-211.
6. Krastev I. Paradoxes of the New Authoritarianism / I. Krastev // Journal of Democracy. – 2011. – V.22. – № 2. – P.5-16.

УДК 342.5:321(316.4)

Авксентьева Т.Г.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ВЕКТОРИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТРАНЗИТИВНОЇ СУСПІЛЬНОЇ МОДЕЛІ

Стабільність політичного режиму – одна з ключових проблем політичної науки. Особливо актуальна вона за часів кризи, в умовах трансформації суспільства. Кожне суспільство повинно сформувати свою модель стабільності. Стаття саме й націлена на виявлення складових транзитивної моделі стабільності стосовно українських реалій.

Ключові слова: стабільність, політичний режим, дисфункції, конфлікт, транзитивна модель.

Авксентьева Т.Г.

ВЕКТОРЫ СТАБИЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО РЕЖИМА В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ ТРАНЗИТИВНОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ МОДЕЛИ

Стабильность политического режима – одна из ключевых проблем политической науки. Особенно актуальна она во время кризиса, в условиях трансформации общества. Каждое общество должно сформировать свою модель стабильности. Статья именно и нацелена на выявление составляющих транзитивной модели стабильности относительно украинских реалий.

Ключевые слова: стабильность, политический режим, дисфункции, конфликт, транзитивная модель.

Avksent'eva T.

VECTORS OF STABILIZATION OF POLITICAL REGIME IN CONDITIONS OF
UNCERTAINTY OF TRANSITIVE SOCIAL MODEL

Stability political regime is one of the key problems of political science. It is especially actual during a crisis, in the conditions of transformation of society. Every society must create its own model of stability. The article is just aimed to discover the components of transitive model of stability in reference to ukrainian realities.

Key words: *stability, political regime, dysfunctions, conflict, transitive model.*

На початку XXI століття стало зрозумілим, що ілюзорні настанови про „кінець історії” (Ф. Фукуяма) виявилися передчасними. Сьогодні основні світові тренди розвитку характеризуються великою мірою невизначеності, так би мовити, відкритою перспективою. Українське суспільство у цьому плані знаходиться у лоні основних світових трендів – соціополітична ситуація залишається вкрай невизначеною, вибір транзитивної суспільної моделі поки що є відкритим. За словами видатного західного дослідника Р. Дарендорфа, стосовно умов переходу від тоталітаризму до демократії, політичний розвиток означає перехід від закритого суспільства до відкритого, шлях до свободи [1, с.71]. Саме така настанова суспільства зруйнувала, здавалося б, непорушну модель стабільності радянського тоталітаризму, потяг людей до насамперед духовної свободи та відмова від подвійності світосприйняття – стали найбільш визначальними причинами того, що відбулося на межі 80-90-х років минулого століття. Здавалося б пріоритети подальшого розвитку достатньо чітко визначені. Однак суспільства, що колись були єдиним „радянським” та розійшлися по національних квартирах, дуже швидко зрозуміли помилковість ейфорійних настанов про швидкі дари демократії, які, принаймні більшість, уявляла собі у примарному міфологічно-маркерному плані. Для будь-якого суспільства необхідна, хоча б мінімальна стабільність, запорукою ж конкурентоспроможного та перспективного розвитку є досить високий рівень стабільності. А параметром цього є прозоре та чітке визначення цілей перетворювальних процесів, єдність суспільного бачення стратегічного розвитку. Згода відносно ціннісних пріоритетів й, звичайно ж, обов’язкове співвідношення цілей розвитку із досвідом національних традицій. У сучасних українських умовах ми бачимо, на жаль, саме ситуацію незавершеності

початкових трансформаційних завдань переходу від тоталітарної моделі стабільності до ліберальної, невизначеність пріоритетів розвитку та пролонговане існування системи подвійного світосприйняття. Ключові цінності суспільного життя, такі як „свобода”, „рівність”, „справедливість” „праця”, „безпека”, „власність”, „суспільна відповідальність” та ін. набули статусу дволикого Януса, коли джерельний зміст цих понять і реальне втілення знаходяться у різних вимірах, вступають у конфлікт та кінець-кінцем ця розбіжність призводить до аксіологічної кризи. Як на індивідуальному, так і на суспільному рівні світосприйняття у цьому сенсі, на нашу думку, вельми актуально для сьогодення звучать слова видатного голландського культуролога Йохана Хейзинги: „Історія нічого не може передбачувати, крім одного: ні один серйозний поворот у людських відносинах не відбувається у тій формі, у якій уявляло собі його попереднє покоління. Ми знаємо вочевидь, що події будуть розвиватися інакше, не так, як ми можемо їх собі уявити. У кінцевому підсумку історичного періоду завжди є компонент, який потім оцінюється як новий, як децю нечуване, заздалегідь немислиме. Це невідоме може означати зло. Але поки й оскільки очікування може коливатися між благом і злом, людський обов’язок змушує сподіватися [2, с.14]. І далі він ставить завдання собі, які нададуть змогу розкрити змістовні смисли епохи, що ним досліджувалась: „Форми – в житті, в мисленні – ось, що намагаюсь я тут описувати. Наближення до істинного змісту, що міститься у цих формах, – чи стане це коли-небудь справою історичного дослідження?” [2, с.18].

Аналізуючи зміст розвитку подій у сучасному світі, більшість дослідників як, наприклад, Ч. Ендрейн, поділяють позицію, що демократія не є абсолютним благом, разом із тим саме вона все-таки „обіцяє найбільші блага при найменшому сукупному злі” [2, с.39]. Вирішуючи універсальне

питання політичної науки про стабільність суспільства і влади, такі вчені, як Р. Даль, Г. Алмонд, Дж. Дьюї, А. Лійпгарт, С. Ліпсет, П. Ордушук, Т. Парсонс, О. Галкін, А. Салмін, О. Зубов, В. Ачкасов, С. Володенков, В. Ільїн, В. Сергієв, М. Михайленко, О. Макаричев та інші звертаються саме до демократії як засобу „виробництва політик”.

Політичний аспект нашого дослідження також може базуватися на цьому методологічному підґрунті, визначеному голландським істориком і мислителем. Отже, мета нашої статті полягає у експлікації форм соціополітичного життя українського суспільства у векторі розкриття їх змістовних складових стосовно перспектив стабілізації, як суспільної цінності.

Криза політичної стабільності в Україні виражається в тому, що політичний режим неспроможний реагувати досить ефективно на нові сфери проблем та мінливі зміни. Надто зросла ціна політичних і соціальних конфліктів, оскільки при існуючій соціальній напруженості (а її міру ніколи не можна встановити заздалегідь, або навіть постфактум), вони можуть викликати ланцюгову реакцію цілком не передбачуваних наслідків. Це створює загрозу розпаду нестійкої рівноваги політичного режиму, що склався, розриву політичних зв'язків, недосить структурованих і невизначених. Наслідком даних процесів виступає переорієнтація різних груп суспільства, які в умовах політичної нестабільності, можна сказати, гарячково самовизначаються у перебігу подій, і намагаючись знайти своє місце в розірваному ідеологічному континуумі. При цьому вони максимізують та універсалізують своїх претензії і політичні інтереси.

Сьогодні, як і в середині 1990-х років для українського суспільства найактуальнішою є проблема встановлення загальнонаціональної згоди. Складові підґрунтя цієї згоди як передовсім ментально-ціннісного феномена полягають у визначеності пріоритетів (своєрідних стратегічно-тактичних параметрів) стосовно економічної, соціокультурної та політично-інституціональної сфер. Наявність у суспільстві спільного соціокультурного поля, згоди стосовно векторів реформування та чітке їх означення не лише стимулюватиме енергію політичного розвитку та сприятиме подоланню кризового становища політичного режиму, а й, що особливо актуально для

суспільства в умовах розпаду традиційних структур, надасть змогу уникнути таких форм дестабілізації, як громадянська війна, політичний (воєнний) переворот, соціальна революція або консервативна революція. Навіть ідеолог консерватизму англійський філософ Е. Бьорк зазначає, що суспільство, яке бажає зберегти стабільність, повинно бути спроможним проводити реформи [3, с.41]. Невипадково сучасне розуміння політичного розвитку лежить саме у векторі реформаційних перетворень. Такий шлях не лише протиставляється крайнім формам дестабілізації, що пов'язані з величезними соціальними витратами. Він дозволяє ефективно поєднувати традицію і модернізацію, розв'язувати конфлікт між національною політичною культурою і загальноцивілізаційними цінностями, визначаючи своєрідну національну модель досягнення автономного типу стабільності.

На нашу думку, слід зупинитися на означенні принципів складових автономного типу стабільності та його протилежності – мобілізаційного типу. Автономний тип відповідає вимогам відкритого суспільства. Він визначається механізмами, за допомогою яких різні соціальні групи, що беруть участь у політичному процесі і мають різні точки зору відносно того, яку політику слід проводити, могли б максимізувати свою здатність здійснювати тиск на структури прийняття рішень, зберігаючи при цьому згадані підстави політичного режиму. Взаємовідносини особистості і держави при цьому будуються на основі прямих і зворотних зв'язків, узгодженні інтересів. Громадяни усвідомлюють свої інтереси і пов'язують їх реалізацію з існуванням даного соціального порядку. Інтеграція суспільства базується на добровільній передачі громадянами повноважень на управління своїм представникам, на наявності ініціативи з боку громадян у визначенні напрямку і способів здійснення суспільного розвитку. Пріоритетні настанови легітимності режиму спираються на підкорення законам, а не особистостям керівників; керівники обираються і діють лише у межах законів, тому й довіра до конкретних представників влади може порушуватись, однак довіра до моделі політичного режиму від цього не страждає. Тобто, як ми бачимо, автономний тип стабільності ґрунтується на раціонально зрозумілому інтересі всіх суб'єктів політичного процесу та соціальної взаємодії

в цілому, а також на згоді відносно основоположних цінностей суспільного розвитку. Визначеність пріоритетів розвитку, аксіологічна означеність смислів суспільної взаємодії та існування особистості у межах цього суспільства є важливими складниками успішності моделі стабільності автономного типу. Слід додати, що визначеність як важлива категорія соціополітичної стабільності повинна стосуватися й структурованості суспільства, маєтсья на увазі усвідомлення усіма соціальними групами своїх інтересів та шляхів взаємодії з державою, наявність каналів для реалізації своїх інтересів завдяки державі [4, с.47]. У висновку це передбачає формування сучасної розгалуженої соціальної структури, за умов якої всі соціальні групи почуваються дійсно рівноправними суб'єктами політичного простору, й в інших сферах принцип рівності людей за народженням також експлікується за умов реалізації автономного типу стабільності.

На противагу автономному типу мобілізаційний тип стабільності базується на таких факторах, як легітимність загального піднесення, ідеологічний вплив ілюзії майбутнього поліпшення матеріального становища для зuboжілого населення. Такий тип частіше у практичній політиці виправдовує тезу Т. Гоббса, видатного англійського філософа XVII століття про те, що люди починають замислюватись про свою свободу лише тоді, коли одержать перемогу у боротьбі із голодом і холодом [5, с.284]. Такий тип, орієнтований на інтереси держави, громадяни усуваються із сфери політичної активності, перетворюючись на покірливих, відчужених від політики підданих, а не громадян. Оскільки для мобілізаційного типу характерний державоцентризм, остільки недолік легітимності та відсутність конструктивної суспільної згоди замінюється примусом, який може набувати форми відкритого насилля по відношенню до всього суспільства, до окремих його елементів, або ж навіть набувати показово-демонстративних форм примусу до окремих, найбільш відомих осіб із метою поширення у суспільній свідомості зерен страхітливо-обережного ставлення до політичного керівництва та режиму в цілому.

Історія XX століття свідчить про те, що саме нездатність політичного режиму спиратися на принципову суспільну згоду, побудовану на синтезі диференційованих і

навіть протидіючих інтересів призвела до формування псевдо синтезів фашистсько-колективістського кшталту. Тобто фашистсько-диктаторські або інші типи політичного режиму, що спираються на статичний мобілізаційний тип стабільності є реальними продуктами в історії XX століття, відсутності загального соціокультурного поля в суспільствах, що підпали під оману цих режимів. Слід ще раз підкреслити, що це спільне соціокультурне поле може базуватися лише на визначеній та схвальній сукупності умов входження людини до суспільного цілого, одним із проявів якого і є певна модель політичного режиму.

В умовах України подолання дисфункцій політичного режиму передбачає сполучення інтересів стабільності й модернізації. Це виявляється у критеріях зростання здатності політичного режиму постійно та з успіхом адаптуватися до нових зразків соціальних цілей і створювати нові інститути, що дозволяють забезпечити ефективну взаємодію між урядом і населенням. Тобто саме автономний тип стабільності є складовою її транзитивної моделі в українських реаліях і відповідає завданням переходу українського суспільства від закритого типу до відкритого та подолання багатьох елементів мобілізаційної моделі стабільності, що, на жаль, до сьогодні залишаються в структурі політичного режиму, набули дещо видозмінних форм. Слід зазначити, що для відкритої політичної системи характерні насамперед саморегульовальні механізми, основані на системі зворотних зв'язків взаємодії держави та громадянського суспільства [6, с.628]. Модернізація у зв'язку з цим означає процеси раціоналізації, інтеграції та утворення „демократичної інфраструктури”, соціальної мобілізації та політичної участі, що підкріплюються фактором соціально-економічного розвитку.

Модернізація політичного режиму, як правило, є супутником кризи політичної стабільності, послаблення легітимності режиму та пошуків його консенсусних підстав. Це виходить з конфліктної природи модернізації. Вона зумовлена не лише дихотомією транзиціоналізм-модернізм, де партикуляризм вступає у взаємодію з універсалізмом, конформізм – із заповзятливістю та ефективністю, а й взаємодією складових модернізації, яка утворює „синдром розвитку”.

Дисфункції політичного режиму в умовах модернізації пов'язані з дією двох

груп факторів, зміст яких не відповідає вимогам стабільності. Першу групу факторів становить співвідношення основних соціальних груп і характер політичної культури, які визначають кризу політичної культури, складовими якої є кризи ідентичності та легітимності. Друга група факторів включає рівень інституціоналізації політичних відносин та якостей політичних лідерів. Вона позначається на кризі державного керування. Формами прояву останньої виступають криза проникнення і криза розподілу. Також можна виділити кризу участі, що виникає внаслідок нерозвиненої культури участі та ігнорування вимог рівності в процесі прийняття політичних рішень.

Для України сьогодні все також актуальними є завдання модернізації політичного режиму. Спостерігається розрив між системою цінностей, на яких базується легітимність влади, і змінами, що спричиняють протиріччя у громадській взаємодії з цими цінностями. Зростає незадоволення у зв'язку з невідповідністю між очікуваними благами і реальними наслідками урядових рішень. Крім того, соціальні зміни (соціальна мобілізація) розходяться з умовами політичної інституціоналізації. Остання повинна динамічно відображувати нові форми політичної участі і нові економічні та соціальні вимоги, що виникають під час реалізації процесу пристосування до них політичної системи. Завдяки цьому політичний режим стабілізується. Однак в Україні модернізація відзначається різноспрямованістю змін, високим рівнем динаміки соціальних змін, що супроводжується різкою поляризацією в соціальній сфері при зубожінні значної маси населення (понад 75 %) [7, с.14], що ускладнює можливості реагування політичної системи на імпульси, що надходять до неї.

Таким чином, для українського суспільства велике значення має визначення основних складових транзитивної моделі як

умови успіху набуття стабільності. Серед таких складових, на нашу думку, слід визначити: врахування зворотного зв'язку від суспільства до влади; формування інституційних механізмів розширення сфери громадянського суспільства; спрямування тактичних заходів політичного інжинірингу на забезпечення умов для ідентифікації особистістю та соціальними групами своїх інтересів як запоруки ефективного тиску на структури прийняття політичних рішень; створення каналів для транспортування інтересів широких соціальних груп до політичної сфери. Стосовно визначення стратегічних пріоритетів розвитку українського суспільства слід особливо виділити необхідність кристалізації у суспільній свідомості ціннісного підґрунтя загальнонаціональної згоди, що можна означити як громадянську ідентичність. Однак це вже, мабуть, тема подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. – 1990. – № 9. – С. 65–89.
2. Хейзинга Й. Осень средневековья / Й. Хейзинга. – М.: Прогресс-культура, 1995. – Т.1. – 416 с.
3. Берк Э. Размышления о революции во Франции / Э. Берк // Социол. исследования. – 1993. – № 4. – С.36–49.
4. Шахай А. Философия политики / А. Шахай., М.Якубовски. – Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2011. – 234 с.
5. Гоббс Т. О гражданине / Т. Гоббс. – М.: Мысль, 1989. – Т.1, Ч.3. – С. 270–507.
6. Шаповаленко М. Группы интересов в Украине / М. Шаповаленко; [ред. А. Антошевського, А. Колодій і К. Ковальчика] // Трансформація в Польщі і в Україні. Вибрані аспекти. – Вроцлав, 2010. – С.617–622.
7. Диалектика независимости // Зеркало недели. Украина – 2011. – № 29. – 20 августа.